

زبان فارسی ؛ خزانۀ معرفت ، هویت و تمدن در گسترۀ تاریخ و فرهنگ بشری

دکتر بصیر کامجو

نگرشی علمی، تاریخی و تمدنی

چکیده

زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های کهن بشری، نه‌تنها ابزار ارتباطی، بلکه خاستگاه اندیشه، معرفت، و نظام‌سازی فرهنگی در گستره‌ای از جغرافیای آسیا، خاورمیانه و حتی اروپا و شبه‌قاره هند بوده است. این مقاله با نگرشی علمی، تاریخی و تمدنی، به بررسی جایگاه زبان فارسی در ساختارهای هویتی، دانشی، و سیاسی ملت‌های پارسی‌زبان و تأثیرات آن در میراث جهانی می‌پردازد.

1 - مقدمه

زبان، به تعبیر ادوارد سپیئر، «نه صرفاً وسیله‌ای برای بیان، بلکه قالبی برای اندیشیدن است»؛ در این چارچوب، زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های کلاسیک تمدنی، در بستر تاریخ و فرهنگ مردمان پارسی‌گو، نقش مرکزی ایفا کرده است. این زبان از دوران پیشاهخامنشی تا کنون، پیوسته حامل و منتقل‌کننده دانش، ادبیات، فلسفه، عرفان و نظام‌های فکری در حوزه‌های مختلف بوده است.

2 - جایگاه فراملی زبان فارسی در تاریخ تمدن

2.1. از دوران کوروش تا امروز

پیشینه استفاده از زبان فارسی به عنوان زبان دیوانی، ادبی و فرهنگی به دوره شاهنشاهی هخامنشی (559 ق.م) بازمی‌گردد. کوروش بزرگ، که از او به عنوان بنیان‌گذار هویت سیاسی و اخلاقی ایران زمین یاد می‌شود، نخستین حلقه پیوستگی تاریخی زبان فارسی به حیات دولت-تمدن است.¹

در قرون پسین، از ساسانیان تا صفویه، فارسی به عنوان زبان رسمی دانش، دین (در چارچوب اسلام ایرانی)، عرفان و فلسفه در پهنه‌ای از آسیای میانه تا شبه قاره هند و قفقاز گسترش یافت.²

2.2. قلمرو فرهنگی - سیاسی زبان فارسی

قلمرو زبان فارسی، به عنوان زبان دیوانی یا زبان فرهنگی، کشورهایی چون افغانستان (خراسان)، ایران، تاجیکستان، هند، پاکستان، چین (سین‌کیانگ)، ازبکستان، قزاقستان، قرغیزستان، آذربایجان، ارمنستان، عراق، سوریه، مصر، ترکیه، روسیه، و کشورهای اروپای شرقی و مرکزی را شامل می‌شود.³ در این مناطق، فارسی نه فقط یک ابزار زبانی، بلکه عنصر هویت ساز تمدن اسلامی - ایرانی بوده است.

3. زبان فارسی ؛ بستر معرفتی و دانشی در علوم انسانی و طبیعی

در فرآیند 2611 سال، زبان فارسی به عنوان زبان علم، بستر انتقال و تولید دانش در حوزه‌هایی چون الهیات، عرفان نظری، فلسفه، ادبیات، منطق، طب، شیمی، جبر، موسیقی، فیزیک، اخترشناسی، حقوق، تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، روان‌شناسی و علوم سیاسی بوده است.⁴

نویسندگان و اندیشمندانی چون ابن‌سینا، بیرونی، رازی، مولوی، حافظ، فردوسی، و سهروردی، آثار خویش را در زبان فارسی نگاشته و آن را به زبانی جهانی تبدیل کردند که توانسته است سنت‌های علمی و معنوی شرق اسلامی را به نسل‌ها منتقل سازد.

4. ساختار زبانی و ظرفیت واژه سازی در زبان فارسی

از دیدگاه زبان‌شناسی ساختاری، زبان فارسی دارای توان واژه سازی بی‌مانند و انعطاف نحوی چشم‌گیر است. توانایی ترکیب افعال و صفات، ساخت

اسم مصدر، و ایجاد ترکیبات جدید از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد این زبان است⁵. ظرفیت واژه سازی فارسی بیش از 225 میلیون واژه تخمین زده شده که آن را در میان زبان‌های هندواروپایی متمایز می‌سازد.

نمونه‌ای از ساختار نحوی پویا:

« داشتم می‌رفتم، دیدم، گرفتم، نشستم، گفتم، بگذار بپرسم ببینم می‌آید یا نمی‌آید...»

این ساختار، کارکردهای زمانی، سببی، تاکید، و التزامی را در جمله‌ای واحد به نمایش می‌گذارد؛ چیزی که در بسیاری از زبان‌ها به دشواری قابل بازسازی است.

5. زبان فارسی به عنوان سرمایه اجتماعی و معنوی

زبان فارسی، در معنای مدرن آن، نه تنها یک وسیله ارتباطی بلکه «سرمایه اجتماعی» است که شرافت، شأن، هویت و منزلت فردی و جمعی پارسی‌زبانان را بازتاب می‌دهد. زبان فارسی، همانند اکسیژن، برای بقای هویت فرهنگی مردمان ما ضروری است.

در نگاهی پدیدارشناسانه، زبان فارسی به مثابه «بدن دوم» انسان فارسی‌زبان عمل می‌کند؛ زبان، نه تنها برای بیان بیرونی، بلکه برای زیستن درونی و خودآگاهی فرهنگی است.

6. زبان فارسی و ستیزهای سیاسی - استعماری

متأسفانه، زبان فارسی در سده‌های اخیر هدف پروژه‌های حذف و فارسی‌زدایی بوده است. در قرن نوزدهم، استعمار بریتانیا با حذف رسمی زبان فارسی از ساختار اداری هند و جایگزینی انگلیسی، پیوند تمدنی هند و ایران را تضعیف کرد⁶.

در قرن بیستم، سیاست شوروی تحت هدایت لنین و استالین در آسیای میانه، سعی در تحمیل زبان روسی و حذف فارسی داشت که آثار آن هنوز در بخارا و سمرقند مشهود است⁷.

در افغانستان، از عصر نادرخان تا امروز، پروژه سیاسی سازی زبان، به شکل سیستماتیک علیه زبان فارسی به کار گرفته شده است؛ سیاستی که با تحمیل آموزش غیرفارسی، سانسور ادبیات، و حاشیه‌نشینی رسانه‌ای ادامه دارد⁸.

7. نتیجه‌گیری

زبان فارسی، گنجینه‌ای از معنا، اندیشه، دانش، تاریخ و زیبایی است. این زبان، تنها یک ابزار نیست، بلکه سرمایه‌ای تمدنی است که اگر از آن غفلت شود، هویت تاریخی، معنوی و فرهنگی پارسی‌زبانان در معرض تهدید قرار خواهد گرفت. در جهانی که زبان‌ها سرمایه‌پردازند، زبان فارسی یکی از ثروت‌های بزرگ فرهنگی بشر است.

به تعبیر آگوست کنت، زبان یک ثروت همگانی است که «هر کس بدون کاهش آن می‌تواند از آن بهره برد، و همین بهره‌گیری جمعی به دوام آن می‌انجامد»⁹. وظیفه دانشگاه‌ها، نهادهای فرهنگی، و پارسی‌زبانان سراسر جهان، نه فقط نگهداری، بلکه تولید مستمر دانش و محتوا به زبان فارسی است.

منابع پاورقی ها :

- 1 - فرای، آر (1984). میراث پارس. ناشران مزدا.
- 2 - یارشاطر، ه. (ویرایش). (1983). تاریخ ایران کمبریج، جلد‌های III-VI. انتشارات دانشگاه کمبریج.
- 3 - پری، جی (2001). «زبان فارسی»، دایره المعارف ایرانیکا.
- 4 - نصر، س.ح (1976). علم و تمدن در اسلام انتشارات دانشگاه هاروارد.
- 5 - صادقی، علی اشرف. ساختمان واژه در زبان فارسی. مرکز نشر دانشگاهی، 1392.
- 6 - فاروقی، س.ر. (1380). «سیاست زبان استعماری و افول فارسی در هند»، مجله مطالعات جنوب آسیا.
- 7 - آلورث، ای. (1990). ازبک‌های مدرن انتشارات موسسه هوور.
- 8 - حائری، عبدالهادی. زبان و سیاست در افغانستان. تهران، 1380.
- 9 - کنت، آگوست. دوره در فلسفه اثباتی، 1842.

